

BIBTEX

A históriás ének: poétikai és filológiai kérdések

Címlap

Előszó

Filológia
és
irodalomtörténi

Ács Pál

A
Pannóniai
ének és a
honfoglalás
dési
emlékhelye

Lovas Borbála

„Az én
beszédemet
ti
meghallgassátó
Bibliai
históriák
a tanítás
és
szórakoztatás
szolgálatában

Pap Balázs

Néhány
apróság
Ilosvai
Toldijával
kapcsolatban

Szatmári Áron

7+6, avagy
Demeter
király esete
a
kanásztánccal

Fazekas Sándor

Herkules
dorongja
–
Históriás
énekek
digitális
átiratai

Szatmári Áron

7+6, avagy Demeter király
esete a kanásztánccal

Az unitárius egyháztörténeti kézirat szerint Bogáti Fazekas Miklós 1592-ben halt meg: „Számunkra szerencsétlen és végzetes volt az 1592. esztendő, ugyanis Hunyadi Demeteren kívül még több fénytől fosztotta meg egyházunkat. A Demeter előtti hónapok során meghaltak Basilius István, Bogáti P. Miklós és Pictoris N., egyházunk nagy díszei.”¹ A dátumot az is megerősíti, hogy 1592 után már semmilyen forrás nem említi Bogátit, viszont ettől az évtől kezdve a kolozsvári városi tanács számadáskönyveiben rendszeressé válnak azok a passzusok, amelyek Bogáti Lámeke nevű fiának ellátásáról rendelkeznek: „1593-ból említik a bejegyzések; majd 1595-ben Marosszentgyörgyről Kornis Farkastól apja könyveit hozatják el. [...] Végül 1597-ben Kőmíves Ferenc regestrumában többször esik szó Bogáti fiának szükségleteiről, amelyekre a város pénzt folyósít” – írja Dán Róbert.²

Bogáti halálának dátumát egy addig ismeretlen históriás ének felfedezése bizonytalanította el: előkerült egy könyvtáblából kiáztatott töredék, melynek

Vadai
István
hagyatékában
Tóth Tünde
A régi
magyar
históriás
énekek
értelmezéséhez

Poétikai elemzés

Horváth Andor

–

Maróthy Szilvia
– Simon Eszter
A
históriás
énekek
számítógépes
elemzésének
módszertani
kérdései

Seláf Levente –
Petr Plecháč
Számoljuk
meg a
valákat!
A
históriás
énekek
rímélése

Seláf Levente –
Petr Plecháč –
Vigyikán Villő
– Kiss Margit
A belső
formulák
a 16.
századi
históriás
énekekben

Markó Anita –
Nagy Viola –
Seláf Levente
A régi
magyar
versek
nótajelzései
– egy

fennmaradt strófáiból rekonstruálható volt a költemény jelentős része. A ma *Demeter király históriájaként* ismert mű töredékeit Dézsi Lajos közölte 1895-ben a *Magyar Könyvszemlében*, és már ebben a tanulmányában megállapította, hogy az akrosztichon fennmaradt részletei alapján a históriát Bogáti Fazakas Miklós írta. Csakhogy a kolofon ép sorai szerint 1598-ban.³

Dézsi két dolgot tart lehetségesnek: vagy az unitárius egyháztörténeti kézirat téved a halál időpontját illetően, vagy esetleg „a nyomdász felcserélte a szerzés évét a nyomtatás évével, s így az 1598. év a nyomtatás ideje“.⁴ Dán Róbert az utóbbi lehetőséget tartja valószínűbbnek. A kolofonban olvasható évszám ellenére nem tartja indokoltnak a halálozási évszám módosítását: „a Demeter históriája – datálásán kívül – semmi jelentős változást nem mutat Bogáti költői vagy eszmetörténeti fejlődésében. Ezért, ha elfogadjuk Dézsi feltevését, hogy a könyvecske szerzője Bogáti Fazakas Miklós, úgy el kell fogadnunk azt az állítását is, hogy e munka szerzőnk halála után látott napvilágot.”⁵

Szentmártoni Szabó Géza már korántsem gondolja így. A Bogáti históriás énekeit közlő kritikai kiadás életrajzában ő is kétségbe vonja az egyháztörténeti kézirat állítását, és arra is felhívja a figyelmet, hogy a kolozsvári városi tanács jegyzőkönyveiben Bogáti fiát egyszer sem nevezik árvának.

„Elképzelhető tehát, hogy Bogáti az elkövetkező esztendőben olyan visszavonultságban élt, hogy a nevét senki nem emlegette, az unitárius egyháztörténészek pedig az adatok hiánya miatt vélték úgy, hogy ő 1592-ben meghalt volna.”⁶ A *Demeter király históriája* jegyzete pedig cáfolja Dézsi másik feltételezését is, vagyis azt, hogy a nyomdász felcserélte volna a két évszámot: „Hasonló tévedésre példát a XVI. század könyvterméséből sem Dézsi, sem más nem hozott elő”.⁷ A kritikai kiadás pontosítja Dézsi rekonstrukcióját is, összeolvasva a fennmaradt strófákat a fordítás alapjául szolgáló Plutarkhos- és Lukianos-szövegekkel.

Nem csak a rekonstruált akrosztichon alapján tulajdonítható a mű Bogátinak. Mint Dán írja, a história forráskezelése és poétikai jegyei rokonságot mutatnak Bogáti egyéb verses históriáival. Ettől még a kolofon évszáma lehetne hibás, de a kritikai kiadás jegyzete már a mű elemzése alapján tartja kizártnak, hogy 1598 előtt íródhatott volna. A rekonstruált akrosztichonból az is kiderül, hogy a história ajánlása Keresztúry Kristófnak szól, aki Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem tanácsosa, később a fejedelmi hitves, Mária Krisztierna udvarmestere volt. A históriás ének története ráolvasható az 1598-as erdélyi eseményekre, melyekben Keresztúry Kristófnak, a história címzettjének is fontos szerepe volt. „Ha e történetek célzatos voltát megvizsgáljuk, úgy kiderül, hogy Bogáti csakis 1598 őszén szerezhette históriáját.

[...] A história célzatossága Keresztúry Kristófra nézve eléggé valószínűsíthető."⁸ Vagyis maga a história szövege zárja ki, hogy a kolofon tévedjen. Ha a históriát Bogáti írta, akkor el kell fogadnunk, hogy 1598-ban írta – így összegezzük a kritikai kiadás jegyzetének érvelését.

Anélkül, hogy vitatnám a kritikai kiadásban olvasható interpretációt, és kétségbe vonnám Bogáti szerzőségét, valamint a szöveg szereztetésének 1598-as dátumát, egy apróságot mégis szeretnék jelezni. Etlinger Mihállyal vettük észre, hogy a kolofon évszámával valami nincs rendben.⁹ A kritikai kiadás alapján idézem a kolofon fennmaradt első két sorát:

Olvasám ezt görögbül, íram
magyar nyelven,
Az ezeröttszázkilencvennyolc
esztendőben,

A *Demeter király históriájának* négysoros strófái tizenhárom szótagos sorokból állnak, a sorokat pedig két részre osztja a hetedik szótag után érkező cezúra. Ez a latin eredetű, részben vágáns gyökerű metrum (melyet később kanásztánc ritmusnak neveznek el), jelen van a 16. századi magyar költészetben. Bogátinak két zsolttára, a 7. és a 147., Balassi Bálintnak pedig a 67. zsolttárból készített parafrázisa épül föl 7+6-os sorokból (*Áldj meg minket, Úristen...*), utóbbi lengyel minta és dallam alapján.

Csakhogy a fent idézett kolofon második sorában a 7+6-os osztás megbicsaklik, hiányzik a hetedik szótag után érkező cezúra. Azt szokás erre mondani, hogy a kolofonban nem baj, ha nem stimmel a szótagszám, mert azt úgysem énekelték már, és ezért a szerzők se mindig ügyeltek erre. Azon túl, hogy koránt sem biztos, hogy a Demeter-históriához hasonló művek bármely strófáját énekelték, ugyanazt válaszolhatjuk erre, mint Dézsi felvetésére: mutasson valaki egy hibás metrumú kolofont a 16. századból, ahol a hibás alak bizonyíthatóan a szerzőtől ered.

A metrikai probléma máshonnan is megközelíthető. Bogáti változatos metrumokat, köztük igen bonyolult sorszerkezeteket használ költeményeiben, és ezeket igen következetesen valósítja meg, ügyelve a sorok cezúráira is. Minden hosszabb művének van kolofonja, a zsoltárok kolofonszerű záróstrófaiban pedig a zsoltár sorszámát adja meg. Nincs minden zsoltárának ilyen jellegű strófája, de így is több mint százötven esetben kell hosszabb vagy rövidebb számnevet elhelyeznie egy-egy verssorban. Felmerül a kérdés, hogy egy olyan verselőnek, mint Bogáti, aki ennyi strófát írt meg a legkülönbébb magyar ritmusokban, egy nagyobb terjedelmű költemény utolsó strófájában az addigi mintázatnak megfelelő vagy attól eltérő ritmusú sort nehezebb-e alkotni. Ráadásul a hasonló vágáns eredetű sorok cezúrája félzárlatként viselkedik, nemigen tud elmaradni.

Két további históriás éneke van Bogátinak, ahol a fennmaradt források alapján metrikai eltérés van a kolofonban a költemény többi strófájához képest: az *Ester dolga* és* Jób könyvének parafrázisa.* Az utóbbiban a szótagszám tér el, az előbbiben hiányzik a cezúra. Az *Ester dolga* 6+5-ös tagolást mutat, a cezúrahiba a kolofon második sorában következik be:

Kegyelmes asszonyának azt
ajánlá,

Viszont ha jobban megvizsgáljuk ezt a költeményt, akkor mégsem olyan egyértelmű, hogy következetesen 6+5 szótagra tagolja a sort. A 129 strófából, azaz 516 sorból álló históriának 102 sora, vagyis nagyjából a sorok húsz százaléka nem tartalmazza a metrum alapján várható cezúrát. Viszont a hibák eloszlása nem egyenletes. Az első 61 strófában 95 hibás sort találunk, a história hátralevő részében csak hetet. Így az arányok kicsit megváltoznak. A 95 hiba 244 sorban oszlik el, a maradék hét hiba 272 sorban. Vagyis a költemény első felében a sorok negyven százaléka cezúra nélküli, a második felében csak három százalékuk. Utóbbi talán tényleg betudható a szerző vagy a nyomdász pontatlanságának, de a negyven százalék nem. Sőt, ilyen arányban éppenséggel a cezúra is előállhat véletlenül. Gyanítom, ha végignéznénk néhány recitáló jellegű, osztás nélküli tizenegyes sorban írt históriát, hasonló arányban találnánk szóhatárt a hatodik szótag után – de csak gyanítom, nem számoltam utána. Vagyis az

Ester dolga első 61 strófája nem 6+5-ös osztású sorokban íródott, a 61. strófa után következő rész viszont igen. A költemény a 62. strófától metrumot vált, és mind a két rész metrikailag identikus, mintázatukat következetesen valósítják meg.

Az *Ester dolga* nótajelzése Dézsi András Makkabeus-históriáját adja meg, amely következetesen 6+5-ös tagolású (dallamát nem ismerjük). Ugyanerre az énekre utal Bogáti 2. zsoltára is, amely szintén következetesen (hiba nélkül!) megvalósítja ezt az osztást. Vagyis csak az *Ester dolga* első fele nem felel meg a mintázatnak, Bogáti itt észrevehetően nem ugyanazt a metrumot valósította meg, mint amit később, és amit a 2. zsoltárban is. Dézsi Makkabeus-históriájának idézése az *Ester dolgában* fontos intertextuális kapcsolatot hoz létre, egymásmellé illesztve két olyan bibliai eredetű történetet, amelyben a zsidók kemény elnyomás után emelkednek fel. Metrikailag mégis inkább csak a Bogáti-história második feléhez illeszkedik. A költemény kolofonjának hibás cezúrájú sorát tehát ennek vonatkozásában kell szemlélni: ritmikailag egyáltalán nem tipikus vagy problémamentes szövegről van szó. (A *Jób könyvének parafrázisára* most nem térek ki, kolofonjának metruma több szempontból problémás.)

A Demeter-história esetén azt láthatjuk, amit az *Ester dolgában* is: a kolofon második sora a költemény szótagszámának megfelel, de a sorból hiányzik a cezúra. Nézzük meg,

▲ hogy a Demeter-história mennyire megengedő a cezúra elhagyásával. Ennek vizsgálatakor csak a metrikailag elemezhető, tehát a fennmaradt teljes sorokat veszem alapul, így összesen 297 sorral számolhatunk. A 297 sor között hat hibás szótagszámút találunk (20., 30., 52., 88., 119. és 121. sor), ezeket szintén kihagyom a vizsgálatból. ▲

A 291 hibátlan szótagszámú sor között tizennyolc olyan sort találunk, amelyben a hetedik szótag után nincs cezúra. Valójában ez az arány sem rossz, körülbelül hat százalék. De ennél érdekesebb, hogy a vizsgált kolofonstrófa kivételével mindegyik hibás cezúra az adott strófa harmadik sorában jelenik meg. Ha tehát külön vizsgáljuk meg a strófa különböző sorait, akkor egészen eltérő arányokat kapunk. Hiszen így a 73 harmadik sorra esik tizenhét cezúrahiba, vagyis az összes harmadik sor 23 százaléka hibás – majdnem a sorok negyede. Ez mintha nem hiba lenne, hanem újabb szabály. A másik adat ennél szélsőségesebb: a kolofonstrófa kivételével a strófák első, második és utolsó sorában sehol nem találunk hibát, minden esetben a hetedik szótag után következik a cezúra. Nincs kivétel, csak szabály. Ez megerősíti azt, amit a 7+6-ról mondtam: ha valaki be akarja tartani, akkor sikerülni fog neki. Úgy látszik, itt nem a költemény osztható ketté metrikailag, mint az *Ester dolga* esetében, hanem a strófa: a harmadik sorok más mintázatot követnek, mint az összes többi.

A Demeter-história strófáinak metrumát a következőképp írhatjuk le. A strófák négy sorból állnak. A sorok tizenhárom szótagosak, és két részre osztja őket a hetedik szótag után következő cezúra. A cezúra megjelenése a strófák első, második és negyedik sorában kötelező, a harmadik sorban fakultatív (nem tiltott, de nem is előírt). Képlettel így fejezhető ki:

$$13(7+6), 13(7+6), 13, 13(7+6)$$

A Demeter-história ilyen módon definiált képlete alapján a záróstrófa – legalábbis annak megmaradt része – hibás. A második sorban nem megengedő a szabály. A fennmaradt, helyes szótagszámú második sorokban minden más esetben, vagyis 75-ből 75-ször van cezúra a hetedik szótag után. Ugyanez igaz a 77 darab első és a 65 darab ép negyedik sorra is. 218 esetből egyedül az évszámot tartalmazó ominózus sor nem tartja be a szabályt: metrikailag mindenképp hibáról beszélhetünk. Filológusként pedig gyanút kell fognunk.

A sor hibás volta nem jelenti azt, hogy az 1598-as évszám mindenképp hibás, ahogy az sem kizárt, hogy Bogátitól ered a metrumhiba. Még azt sem vetettük el, hogy a kolofonban ne lehetnének megengedőbbek a metrikai szabályok. De a kritikai kiadásnak (amelynek én is készítője voltam) mindenképp jeleznie kellett volna (jeleznünk kellett volna) a metrumtól való eltérést, vagyis azt, hogy valami nem stimmel azzal a sorral, amely sokáig az elsődleges érv volt amellet, hogy Bogáti

bevert halálozási dátumát módosítsuk. Az eltérést több dolog magyarázhatja, de mindenképp fontos lenne jelezni a kritikai kiadás használói felé, hogy a kolofon nem minden tekintetben megbízható, és éppen az a sor nem, amely tartalmazza az 1598-as dátumot.

A cezúraszabály működése egyébként olyan erősen hat, hogy Dézsi Lajos a história közreadásakor egy plusz szótaggal egészítette ki a sort (ezenkívül pedig megváltoztatta az igeidőt az első sor első felében):¹⁰

Olvastam ezt görögbül, írá
magyar nyelven,
Az ezeröttszázkilenczven és
nyolcz esztendőben.

A számnév két részre bontása lehetséges eljárás, erre több példa van Bogátinál. A sor viszont így tizennégy szótagos lesz, amely már szótagszámában sem felel meg a metrumnak, de legalább a hat szótagos félsor kiszótagolható benne, és így mégis természetesebbnek, jobbnak hat: a 8+6 valójában közelebb áll a 7+6-hoz, mint a 8+5. A metrikában $7+6 \neq 8+5$. Ez az elírás akár közelebb is vihet ahhoz, hogy miként lehetne ezt a sort megfelelő metrumúvá alakítani. Bogáti kolofonjaiban sehol nem találunk az évszámot jelentő számnév előtt határozott névelőt. Elképzelhetőnek – vagy legalábbis metrikailag helyesnek – tartanám ezt a változatot: „Ezeröttszázkilencven és nyolc esztendőben”.

A metrikai mintázat pontosítása hozzájárulhat a *Demeter király históriája* dallami mintájának azonosításához is. A kritikai kiadás jegyzete Bogáti 7+6-os sorokra írt zsoltárainak nyomán indul el: „Bogáti két zsoltárparafrázisa, a VII. és a CXLVII. is ilyen versformájú, így ezek nyomán, tőle magától tudunk valószínűsíthető nótajelzést, illetve dallamot rendelni a Demeter-históriához. A VII. számú parafrázis nótajelzése [...]: »Pórból lett királyokról sokat emlékeztem.« Ez egy ismeretlen históriás ének kezdősora. A CXLVII. számúé [...]: »Viri venerabiles sacerdotes Dei,« amely egy ismert középkori latin nyelvű dictamen incipitje. [...] Bogáti mindkét zsoltárához valószínűleg egy vágáns eredetű, kanásztánc lejtésű dallam tartozott.”¹¹ Ezek a nótautalások alapján nem azonosítható a zsoltárok dallama, de mivel a 147. zsoltárnak Felvinczi György, a *Kövendi János-kódex* másolója Szentmártoni Bodó János *Tékozló fiú* című históriáját adta nótajelzésül, a jegyzet ennek feltételezett dallamát kapcsolja a zsoltárokhoz, majd ezen keresztül a *Demeter király históriájához*.

A *Tékozló fiú* dallama azonban nem illik a Demeter-históriához, mert annak harmadik sora is 7+6-os osztású, amelyhez a Demeter-história cezúra nélküli sorai nem illeszkednek. Ugyancsak nem illeszkedik a Demeter-história a 7. és a 147. zsoltárhoz sem: mindkettőnek következetesen 7+6-os sorai vannak, sehol sem marad el a cezúra.

És ez a helyzet a többi tizenhármas sorokból álló, 7+6-os osztást követő szöveggel és dallammal. A hasonló, vágáns eredetű dallamok által kialakított magyar versszakok közös vonása ez a világosan és iskolásan tagolt izoritmia és izometria. Ám a Demeter-história dallama, mint fentebb kimutattam, nem izometrikus: a harmadik sor (belső tagolásában) eltér a többitől.

Még egy tizenhármas sorokban írt költeményt azért találunk a 16. században, amely ugyanígy mozdul el az izometriától: ez pedig Csanádi Demeter *Vita Ioannis secundi* című históriája. A 16. század végéig több kiadást is megért szöveg szintén 7+6-os osztatú sorokból áll, ám a harmadik sorok ebben a költeményben is eltérően viselkednek. A história 54 strófájában 21-szer fordul elő, hogy a harmadik sorban nem találunk cezúrát, ez majdnem negyven százalék. Mondanom sem kell, hogy az első, második és utolsó sorokban egyszer sem bicsaklik meg a 7+6-os tagolás, vagyis az adatok beszédeselek, Csanádi Demeter históriájának metruma pontosan megegyezik Bogáti Demeter-históriájának metrumával.

A Demeter-história sajátos metrikai mintája ezek szerint nem példa nélküli a 16. századi magyar költészetben, Bogáti ez esetben nem újít, hanem hűen követi mintáját. A két költemény verstanilag jól adatolhatóan megegyezik, és ugyanilyen jól megkülönböztethetők az ugyanilyen

sorhosszú, de négy egyforma sort használó versektől.

Csanádi históriája II. János magyar király, azaz János Zsigmond erdélyi fejedelem életét mutatja be, ám azt a szerencse forgandóságáról szóló, moralizáló keretbe foglalja, amely János Zsigmond sorscsapásokban gazdag életét példaként állítja a középpontba:¹²

Gondold, nézd meg ebben is
szerencse járását,
Ne véld egy állapotba neki
maradását,

A história elbeszélője János királyt jó uralkodónak tartja, szánakozik halálán:

Kinek halálát szánom, kérlek,
ne bánjátok,
Vitéz fejedelmünk volt,
mindnyájan tudjátok.

Éppen ezért Isten áldását kéri a regnáló fejedelem uralkodására:

Tartsa meg, kit mutatott
nekünk, vezérünket;
Nevelje neki lelki szerencsáját,
Tegye eggyé hozzá
mindeneknek szívét.

A *Demeter király históriája* nagyon hasonló keretbe ágyazza saját elbeszélését, csak épp egy ókori történettel és nem a közelmúlt eseményeivel állít tükröt az aktuális uralkodónak. Idézem a kritikai kiadás jegyzetét: „Demeter király alakja Báthory Zsigmond (1572–1613) erdélyi fejedelem meglepetésekkel, váratlan fordulatokkal teli

uralkodását *példázza*. Demeter élete a *szerencse forgandóságának* klasszikus példája. Váratlanul bukik el, hogy aztán, amikor a legkevésbé remélhető, sorsa ismét kedvező fordulatot vegyen. Majd kezdődik újra minden előlről.¹³ Az idézett szövegből is kitűnik, hogy Csanádi Demeter históriája megfelelő minta, előkép lehetett Bogáti számára. De nemcsak mondanivalója és a poétikai kerete hasonló a két históriának, hanem metruma is egyezik, ráadásul egy rendkívül egyedi metrum használatáról van itt szó.

Csanádi Demeter művének nincs nótajelzése, és nem maradt fenn dallama: lehetséges, hogy saját dallamra íródott. Tegyük fel, hogy a Demeter-história nótajelzése Csanádi Demeter *Vita Ioannisa* volt. Ezzel a paratextussal Bogáti valószínűleg erősíteni kívánta a Demeter-história kapcsolódását a korabeli erdélyi történelemhez és politikához. Ugyanakkor nagyon finom utalást vélhetünk felfedezni Bogáti témaválasztásában, amennyiben a mintául választott költő-előddel azonos nevű királyról írt históriát. Ebben a humanista imitáció és költői versengés alakzata fedezhető fel. Talán a két költő ismerte is egymást. Az unitárius Csanádi Demeter művét 1571-ben fejezte be Tordán. A história kolofonjában ez olvasható:¹⁴

Nagy sok dolgot forogván
akkor elméjében,
Világ állapotjának változó
igyében,

Tordán létébe írá enni
esztendőben,
Az jó ezerötszázban és az
hetvenegyben.

A kritikai kiadás életrajza szerint a szintén unitárius Bogáti feltehetőleg Tordán nőtt fel, és később is sokáig Tordán élt,¹⁵ amiről az általa írt kolofonok is tanúskodnak. Ezek közül a legkorábbi a Mátyás-história ötödik részének kolofonja:¹⁶

It vég legyen Mattyás Király
dolgában,
Ezer öt száz hetuen hatban
aszt íram,
Szinte Mattyás Király halála
napján,
Gondolom tudgyátoc végezém
Thordán.

Ez a szöveg Csanádi műve után öt évvel készült el – és szintén királyhistoria. Ezek alapján Csanádi még földije is lehetett Bogátinak, akár ismerhették is egymást. Metrikai, poétikai és életrajzi kapcsolódásokat is tudunk találni a két költemény között.

*

Nem vonom kétségbe, hogy a *Demeter király históriája* 1598-ban készült, és hogy a művet Bogáti Fazakas Miklós írta. Erre elégséges érvet hozott fel a szakirodalom, különösen a kritikai kiadás jegyzetanyaga a kolofon nélkül is. Viszont egy olyan sor esetében, amely megalapozhatja Bogáti bevett halálozási dátumának módosítását,

igen körültekintően kell eljárni. Azt gondolom, hogy a kolofon megbízhatóságában kételkednünk kell. Noha felhozható érvként a mű készülésének időpontja kapcsán, de közben számolnunk kell azzal, hogy nem minden problémától mentes az évszámot tartalmazó sora, és így érvnek sem olyan erős, mint korábban gondoltuk. Hogy ez az eltérés véletlen hiba, gondatlanság eredménye – vagy a szövegbe való behatolás, a szöveg módosításának jele: nem eldönthető. Nem tudhatjuk, hogy Bogáti megengedhetőnek tartotta-e, hogy a kolofonban rontott legyen a ritmus. De még ha a szöveg megváltoztatásáról van is szó, az sem jelenti azt, hogy biztosan módosult az évszám is. Ennek ellenére fel kell vetni a lehetőségét, hogy a kolofon nem mindig abban a formában létezett, ahogyan most látjuk.

Éppen az adott kolofonsorral kapcsolatos mizéria hívta fel a figyelmemet arra, hogy a Demeter-históriának nem is az a metrumba, amit hittünk. A história mélyebb metrikai elemzése megmutatja, hogy csak látszólag rokona az egyenletesen 7+6 szótagos sorokból álló, izometrikus énekeknek. A cezúra kizárólag a harmadik sorokban megfigyelhető hiánya valójában a metrikai minta következetes alkalmazásából ered, és ennek segítségével nagy valószínűséggel megállapítható a história nótajelzése is (de nem a dallama). A Demeter-história metrikai és feltehetőleg dallami mintája Csanádi Demeter *Vita Ioannis secundi* című

históriája volt, amely poétikai kapcsolódásokat is bőven kínál, és megerősíti az 1598-as szöveg aktuálpolitikai olvasatát. A Csanádi-história ilyen módon való beemelése a későbbi mű jelentésképző terébe, finom utalásokkal átszőtt felhasználása és imitációja, ritka metrumának pontos és precíz átvétele valójában nagyon is Bogátira vall. Vagyis miközben egy töredékben maradt, ismeretlen nótájú műnek egy másik nótajelzés nélküli és ismeretlen dallamú művet adtam nótajelzésül, végig abban reménykedtem, hogy világossá válik, Bogáti milyen jó költő.

-
1. Bogáti Fazakas Miklós, *Históriás énekei és bibliai parafrázisai (Énekek éneke, mózesi diadalversek, Jób könyve): 1575–1598*, kiad. Ács Pál, Etlinger Mihály, Pap Balázs, Szatmári Áron, Szentmártoni Szabó Géza és Zsupán Edina, *Régi magyar költők tára: XVI. századbeli magyar költők művei, új folyam 13/A* (Budapest: Balassi Kiadó, 2018), 456. A továbbiakban: RMKT 13A. ↩
  2. Dán Róbert,* *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon**, *Humanizmus és reformáció 2* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 193. ↩
  3. Dézsi Lajos, „Bogáti Fazekas Miklós ismeretlen históriás éneke 1598-ból”, *Magyar Könyvszemle 3* (1895): 49–61, 49–50. ↩
  4. Dán Róbert idézi Dézsi szóbeli közlését: Dán, *Humanizmus...*, 194. ↩
  5. Uo. ↩
  6. RMKT 13A, 457. ↩
  7. Uo., 388. ↩
  8. Uo., 386, 387. ↩
  9. A hibára Lovas Borbála is felhívja a figyelmet: Lovas Borbála, „Bogáti Fazakas Miklós históriás énekei és

bibliai parafrázisai (Énekek éneke, Mózes diadalversek, Jób könyve), 1575–1598", *Irodalomtörténeti Közlemények* 123 (2019): 695–699, 699. ↩

10. Dézsi, „Bogáti Fazekas Miklós...”, 61. Kiemelés: Sz. Á. ↩

11. RMKT 13A, 387. ↩

12. Dézsi Lajos, kiad.,* XVI. századbeli magyar költők művei, VII, 1566–1577*, Régi magyar költők tára 8 (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1930), 214, 218. A továbbiakban: RMKT 8. Az idézett sorok: 169–170., 47–48., 194–196. ↩

13. RMKT 13A, 386. Kiemelés: Sz. Á. ↩

14. RMKT 8, 219. ↩

15. „Bogáti apja a házassága révén kerülhetett Tordára”, „anyja családjának ősi háza a tordai óvárosban állt” – RMKT 13A, 433, 434. ↩

16. Horváth Iván, Lévay Edit, Orlovszky Géza, Stoll Béla, Szabó Géza és Varjas Béla, kiad.,* XVI. századbeli magyar költők művei: 1567–1577*, Régi magyar költők tára 9 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 313. ↩